

UDK: 327(560:497.6)
Biblid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 56-76
izvorni naučni rad
Primljen: 27.7.2017.

Vuk LAZIĆ¹

Politički, ekonomski i kulturni aspekti prisustva Turske u BiH od 2003. godine²

SAŽETAK

Kontinuirano jačanje Turske uz izmenjene globalne okolnosti prouzrokovane okončanjem Hladnog rata, stvorilo je mogućnost za određenje sveobuhvatne i relativno nezavisne strategije državnog nastupanja, oličene u konceptu neoosmanizma. Veliki značaj u okviru ove strategije ima region Balkana, sa posebnim akcentom na geopolitički prostor Bosne i Hercegovine.

Od dolaska na vlast AKP, na čelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom, uočljivi su novi impulsi u smeru jačanja političkog, ekonomskog, bezbednosnog i kulturnog aspekta turskog prisustva u BiH. Sprovođenje koncepta neoosmanizma na prostoru BiH u velikoj meri usmereno je ka zaštiti interesa muslimanskog faktora, a neretko suprotstavljeno interesima druga dva naroda. Politički uticaj predstavlja najdominantiju oblast turskog prisustva, dok ekonomski i kulturni beleže određena jačanja.

Sa druge strane, osim Turske na muslimanski činilac pre svega, ali i na celokupan prostor BiH, uticaj još od vremena otpočinjanja građanskog rata (1992-1995) imaju konkurenti Iran i Saudijska Arabija, koje teže jačanju sopstvenog uticaja i geopolitičkih strategija na ovom prostoru.

Uvod

Buđenje Turske predstavlja jedan od bitnih činilaca nove geopolitičke realnosti uspostavljene okončanjem Hladnog rata. Raspadom SSSR, nestala je opasnost na istočnim granicama Turske³, što je dovelo do oslobađanja od

¹ Autor je student na master programu „Međunarodna politika“ na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. Istraživački rad je sačinjen u periodu maj-jun 2017. godine.

² Vremensko određenje (2003. godina), označava godinu uspostavljanja Vlade od strane AKP (Partija pravde i razvoja), na čelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom, koji se trenutno nalazi u funkciji predsednika države.

³ Opasnost od SSSR dugo je bila jedna od najvažnijih determinatni turske spoljne politike.

opasnosti, ali i nametnulo novi izbor između: izvršioca radova i samostalnijeg igrača na međunarodnoj sceni.

Uspón Turske vidljiv je u svim aspektima relevantnim za određivanje geopolitičke moći i uticaja onako kako ih određuje Ahmet Davutoglu.⁴ Neke elemente moći turska država i društvo su u određenom stepenu od ranije posedovali, poput geografije, istorije, kulture, itd. Kontinuirano jačanje Turske u ekonomskom, tehnološkom, demografskom aspektu i uspostavljanje nove međunarodne konjunktore za posledicu je imalo porast samopouzdanja kod turske elite, koja je počela da promišlja sve ambicioznije i nezavnsnije strategije „sveobuhvatnog turskog državnog nastupanja“.⁵

Iako je 10. proizvođač minerala u svetu po diverzifikovanosti⁶, Turska je država sa relativno siromašnim nivoom prirodnih resursa, što uzrokuje izuzetno visok stepen zavisnosti od uvoza energenata poput gasa, nafte i električne energije.⁷ Međutim, povoljan geografski položaj joj omogućava izuzetno značajnu ulogu u mnogim, naročito gasnim projektima iniciranim od strane različitih aktera.⁸

Savremeni turski ekonomski uspeh temelji se na reformama izvršenim 2001. godine, koje su za posledicu imale stope prosečnog rasta BDP iznad 6% u periodu do 2009. godine, dok je u periodu 2009/10 ostvarila rast BDP u visini od 9%.⁹ Ekonomski napredak omogućio je Turskoj da maja 2013. godine isplati poslednju ratu dugovanja MMF-u u visini od 426 miliona dolara.¹⁰ Međutim važno je naglasiti činjenicu da su u 2013. i 2014. godini zabeležene niže stope ekonomskog rasta (4,4% i 2,9%)¹¹, kao i da je inflacija visoka (8% – 2016.)¹² naročito u poređenju sa evropskim državama. Globalno

⁴ Moć = (istorija+geografija+stanovništvo+kultura) + (ekonomski+tehnološki+voini kapacitet) h (strategijski mentalitet + strategijski plan + politička volja) – formula moći iskazana u Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014, str. 43.

⁵ Formulacija koju uvodi Darko Tanasković, opisujući pritom neoosmanizam „kao dubinsku, sve izraženiju konstantu“ koja se „sistemski i doslovno, a po mnogima i nametljivo, sprovodi“.

⁶ Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 28.

⁷ Turska pokriva uvozom 98% potreba za gasom i 92% potreba za naftom, videti u Zoran Milošević, „Turska potraga za `donatorom` energije – o energetske saradnji Rusije i Turske“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.110.

⁸ Projekt turskog toka i drugih gasnih projekata, kao i poseban značaj na putu svile koji je državni projekat NR Kine.

⁹ CIA, *The world Factbook*, internet, dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017.

¹⁰ Tanjug, *Turska od maja neće biti dužna MMF*, Internet, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=84672>, pristupljeno 4.6.2017.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

posmatrano Turska je u proteklih dve decenije doživela značajan ekonomski napredak, koji se ogleda u visini sadašnjeg BDP koji iznosi 1.67 biliona američkih dolara¹³ (18. BDP u svetu, ujedno i članica G-20¹⁴), a koji sada želi da pretoči u konkretan (geo)politički uticaj u skladu sa principima i strategijom neoosmanizma.¹⁵ Na redovnoj ambasadorskoj konferenciji u Ankari, tadašnji ministar inostranih poslova Ahmet Davutoglu, izjavio je da je cilj Turske da 2023. godine postane jedna od sedam ili devet ekonomski najmoćnijih država sveta sa razvijenom regionalnom i globalnom ulogom.¹⁶

Demografska slika Republike Turske izuzetno je povoljna, iako je uočljivo da je period populacionog buma okončan. Prosečna stopa nataliteta u periodu 1950-55. iznosila je 48,4 promila u poređenju sa 2016. godinom kada je stopa nataliteta iznosila 17 promila uz visoke stope u jugoistočnom delu naseljenom pretežno Kurdima u odnosu na evropski deo Turske koji beleži niže stope.¹⁷ Turska zauzima 20. mesto u svetu po broju stanovnika, koji se naglo uvećao u periodu od kraja Drugog svetskog rata, kada je iznosio 19 miliona, preko 1991. godine kada je iznosio 57 miliona zaključno sa 2013. godinom i ukupnim brojem stanovnika od 75 miliona.¹⁸ Procene su da će Turska 2050. godine imati 93,5 miliona stanovnika.¹⁹

Ulazak u NATO 1952. godine, obezbedio je zaštitu granica Turske, dok su ekonomski i demografski napredak uz uvođenje demokratskog sistema (makar u minimalnom – izbornom obliku), obezbedili preduslove za utvrđivanje i sprovođenje neoosmanizma kao sveobuhvatne strategije državnog nastupanja Turske.

¹³ Ibid.

¹⁴ Turska je od kraja 2014. godine započela svoje prvo predsedavanje G-20, koje je trajalo do kraja 2016. godine, kada je predsedavanje preuzela Australija., videti Tanjug, *Provi put u istoriji Turska preuzela predsedavanje G20*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=128877>, pristupljeno 4.6.2017.

¹⁵ Kao ciljevi Turske navode se: dobijanje stolice u SB UN, mekša vladavina nad teritorijama bivšeg Osmanskog carstva, uticaj na regionalnu i globalnu politiku u sadejstvu pragmatizma i superiornosti turskog islama – Darko Tanasković, „Protivrečnosti neoosmanizma kao praktične politike”, u: *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 18.

¹⁶ Ibid., str. 18.

¹⁷ Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju”, op. cit., str. 35; videti i: CIA, *The world Factbook*, internet, dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017.

¹⁸ Miša Đurković i Aleksandar Raković, „Uvod – postaje li Turska regionalna sila?”, u: *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.11.

¹⁹ Procenu je izvršila Vlada Republike Turske, Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju”, op. cit., str. 35.

Pojmovno određenje neoosmanizma²⁰

Primena neoosmanskog koncepta na unutrašnjem planu, uočljiva je već nakon završetka Drugog svetskog rata, u reformama Adnana Menderesa, dok svoju spoljnopolitičku dimenziju zaokružuje u periodu od 2003. godine.²¹ U poslednjih nekoliko decenija, naročito od dolaska AKP²² na vlast, pojam neoosmanizma nalazi se u sve češćoj upotrebi.²³ I pored toga, ne postoji njegova precizna i celovita definicija, iako je sadržina navedenog pojma u velikoj meri uglavnom jasna.²⁴ Darko Tanasković u svojoj knjizi „Neoosmanizam – povratak Turske na Balkan“ ističe glavne karakteristike ovog pojma: istorijska dubina kao legitimišuća osnova, sveobuhvatnost platforme kao predmetno određenje, dubinska ukorenjenost u mentalitetu, pragmatizam kao način ostvarivanja postavljenih ciljeva, neretko praćen zavarivanjem i hibridna priroda izražena kroz raznovrsne (neretko suprostavljene) vrednosne i ideološke elemente.²⁵ U ideološko – vrednosnom smislu neoosmanizam predstavlja „amalgam islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma“²⁶

Istorijska dubina se temelji na stavu da je Turska „legitimna civilizacijska naslednica“, koja „treba da reafirmiše celokupno duhovno, kulturno i političko nasleđe Osmanskog carstva kako bi u preraspodeli svetske moći... igrala ulogu jednog od globalno značajnih međunarodnih činilaca“²⁷ Važno je naglasiti široku predmetnu obuhvatnost neoosmanske „matrice koja je istovremeno duhovna, ideološka, kulturna, privredna i politička“²⁸, iako je njen spoljnopolitički aspekt najvidljiviji deo.²⁹

²⁰ Koncept i strategija neoosmanizma koriste se kao okvir za objašnjenje i razumevanje spoljne politike Turske. Nasuprot tezi o neoosmanizmu stoji saznanje ograničavajuće stanovište o islamu kao dominantnom elementu spoljne politike Turske, koje zastupa Miroljub Jevtić. Videti Miroljub Jevtić, *Kosovo je Turska, Turska je Kosovo*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/275125>, pristupljeno 3.6.2017.

²¹ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 20, videti i razvojne faze neoosmanskog koncepta str. 20-34.

²² Partija pravde i razvoja, osnovana 2001. godine. Zastupa konzervativnu i neoosmansku ideologiju. Od 2003. godine uspostavlja Vladu, na čijem se čelu nalazi Redžep Tajip Erdogan. Trenutno je partija sa najvećom podrškom u Turskoj. Predsednik partije je Binali Jildirim, ujedno i predsednik Vlade Turske.

²³ Jedna od prvih knjiga koja analizira ovaj pojam, autora Vojislava Lalića koja nosi naziv *Turska bez Atatürk-a- potresi na Bosforu*, objavljena je 1997. godine.

²⁴ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 8.

²⁵ Ibid., str. 8-19.

²⁶ Ibid, str. 19.

²⁷ Ibid., str. 8.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Širok legitimitet³⁰ i duboku ukorenjenost neoosmanizma u mentalitetu i političkoj kulturi turskog društva, precizno i poetično je odredio Tanasković, ističući da je on „uporište identiteta, oslonac ambicija i rasadnik iluzija, luka osvajačkog isplavljanja i pribežište razočaranog samozavaravanja.³¹ Neoosmanizam se shvata kao izraz mentaliteta, a ne kao rezultat izbora ideologije.³² Duboka ukorenjenost ideja neoosmanizma u turskom društvu, omogućava dugoročno razmatranje političkih ciljeva na putu njegovog ostvarivanja sa jedne strane, dok sa druge strane predstavlja opasnost jer kao takva može da ograniči racionalno sagledavanje i odabir adekvatnih poteza. Duboka ukorenjenost osnovnih ideja i ciljeva neoosmanizma u strategijski mentalitet turskog društva, uspostavlja specifičan oblik legitimiteta za politike koje se na njemu zasnivaju.

Pragmatizam predstavlja jednu od osnovnih odlika neoosmanizma³³, koji mu omogućava izvesnu fleksibilnost i mogućnost usaglašavanja neretko i suprotstavljenih principa (npr. suprotstavljenost turkizma odn. turskog nacionalizma i islamizma, pre svega u partikularističko – univerzalističkoj ravni prevazilazi se idejom o tursko – islamskoj sintezi³⁴). Svoju taktičnost i pragmatizam neoosmanizam je dokazao pre svega na unutrašnjem planu, podrivajući potmulo ključne oslonce kemalističkog poretka, da bi kasnije pokazao izuzetnu taktičnost i osećaj za momenat u međunarodnim odnosima. Evropske integracije iskorišćene su kao osnov za uvođenje civilne kontrole vojske, što je imalo za cilj značajno slabljenje uloge ove institucije u političkom sistemu Turske. Pragmatizam shvaćen kao izbor najadekvatnijih sredstava ka ostvarenju određenog cilja, spoljnoj politici Turske daje širi manevarski prostor i veći opseg alternativa, čineći ih tako „odličnim taktičarima“, koji „nikad ne gube iz vida konačnu metu, njihovim partnerima često nevidljivu“.³⁵

Osnovne odlike spoljne politike Turske

Kao četiri najvažnije karakteristike turske spoljne politike mogu se odrediti:

³⁰ Široki legitimitet se zasniva na prošlosti, dok se ujedno opravdava arguentima iz sadašnjosti.

³¹ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 8.

³² Darko Tanasković, *Predavanje: Definicija i pojam neoosmanizma*, internet, <https://www.youtube.com/watch?v=QW4kRQn3vVc>, pristupljeno 31.5.2017.

³³ Predstava o neoosmanizmu kao retrogradnom i mitotvornom je pogrešna. Predavanja Tanasković „Definisanje i pojam neoosmanizma“.

³⁴ Navedena sintagma korišćena je za vreme trajanja predsedničkog mandata Turguta Ozala.

³⁵ Tanasković navodi praksu turske diplomatije da u evropske gradove šalje sekularne i „napredne“ diplomate, dok u OIK odlaze oni koji su islamski orijentisani, videti u Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 12.

1) politika nula problema sa susedima – koja za cilj ima rešavanje brojnih nesuglasica i relaksaciju odnosa sa okolnim državama³⁶, što bi za posledicu imalo stvaranje širokog manevarskog prostora za vođenje aktivnije (ali i agresivnije) spoljne politike.³⁷ Ova strategija predstavlja jednu od najslabijih tački neosmanske doktrine. Naprosto nije moguće ujedno imati najbolje odnose sa Izraelom i Sirijom, sa muslimanima i Srbima u BiH. Navedena politika svoj neuspeh već je doživela na Bliskom istoku, dok svoje protivurečnosti pokazuje prilikom svake neodmerenije izjave usmerene prema regionu Balkana.³⁸

2) težnja ka samostalnijem određenju i vođenju spoljne politike – podrazumeva nameru Turske da uspostavi sebe kao autonomnijeg igrača, koji bi bio više od „izvođača radova na terenu“, što u punom smislu Turska nije nikad ni bila, jer je prilikom svakog angažmana na umu imala pre svega svoje interese.³⁹ Autonomnija pozicija ne podrazumeva radikalne poteze poput povlačenje članstva iz ključnih organizacija poput NATO-a, već mudro korišćenje postojećeg članstva u smeru ostvarivanja turskih spoljnopolitičkih ciljeva.⁴⁰

3) promene u MSP Turske, koje je bilo baštinik ideja kemalizma. Ova reforma realizuje se prilično brzopleto i revanšistički. Smena prokemalistički orijentisanih kadrova MSP koja se podvodi pod zahteve za jačanje organizacione strukture i dovođenje novih kadrova obrazovanih u skladu sa neosmanskom doktrinom osnovni je cilj ovih reformi.

4) veća dinamika turske spoljne politike – podrazumeva ostvarivanje sve većeg broja kontakata sa različitim činiocima širom sveta. Ataturkovu politiku, mir u kući – mir u svetu, sve više smenjuje politika mešanja u unutrašnje poslove drugih država i težnja ka obnovi moći u određenim regionima. U prilog ovoj tezi govore činjenice o drastičnom povećanju broja ambasada Turske, posebno u afričkim državama, kao i uspostavljanje vojnih baza u Somaliji i Kataru.⁴¹

³⁶ Pod okolnim državama podrazumevaju se ne samo države koje se graniče sa Turskom, već sve one koje spadaju u tri regiona u okviru kojih Turska teži jačanju uticaja.

³⁷ Politika nula problema određena je u knjizi „Strategijska dubina“.

³⁸ Davutoglu neretko i neargumentovano zapaža da prilikom svakog agresivnijeg nastupa Turske na Balkanu, sledi reakcija u vidu udruživanja država koje se osećaju ugroženim, pre svega Srbije, Grčke i Bugarske, videti u Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.

³⁹ Prilikom intervencije na Irak 2003. godine, Turska nije dozvolila prolaz snaga SAD kroz njenu teritoriju i upotrebu infrastrukture, što se smatra za njen prvi potez u pravcu diverzifikacije politike.

⁴⁰ Davutoglu u svojoj studiji naglašava značaj članstva Turske u NATO, ne navodeći ni jednog momenta mogućnost iščlanjenja iz ove organizacije.

⁴¹ Princip info, 2016, dostupno na: <http://www.princip.info/2016/01/14/turska-gradi-vojnu-bazu-u-somaliji/#>, pristupljeno: 18.07.2017. godine.

Geopolitika „strategijske dubine“ u odnosu prema Bosni i Hercegovini

Najsveobuhvatnije uobličenje neosmanske spoljnopolitičke koncepcije predstavljeno je u knjizi Ahmeta Davutoglua⁴² „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“.⁴³ Balkansko poluostrvo⁴⁴ predstavljeno je kao jedno od tri regiona na koja Turska želi da projektuje svoj geopolitički uticaj.⁴⁵ Davutoglu navodi da: „osmansko – turska politika prema Balkanu ima dva glavna oslonca – Bošnjake i Albance“⁴⁶, konstatujući pritom da „budućnost Bošnjaka i Albanaca predstavlja ključ Balkana“. Značaj Balkana u neosmanskoj doktrini je višestruk i kreće se u rasponu od geopolitičkog, ekonomskog, komunikacijskog do neopravdano zapostavljenog simboličkog značaja.

Davutoglu uočava da je osa Drava – Sava s centrom u BiH, pored ose Morava – Vardar najznačajnija na Balkanu.⁴⁷

Sa druge strane Dejtonski mirovni sporazum se posmatra kao „privremena operacija odlaganja krize“, a ne kao konačno rešenje problema,⁴⁸ što stvara prostor za njegovu delegitimizaciju kroz pokušaje njegove revizije, koji mogu imati izuzetno opasne posledice po stabilnost u BiH.

Poseban akcenat stavlja se na geopolitički značaj Bosne i Hercegovine za Tursku koji je izražen kroz „četiri uslova za uspostavljanje funkcionalne BiH“: prvi podrazumeva vezivanje srednje Bosne preko Mostara sa morem, drugi se odnosi na „očuvanje veze između srednje i istočne Bosne duž linije Drine“, sa posebnim akcentom na vezu Sarajevo – Goražde, ali i gradove Zvornik i Foču, sa ciljem spajanja srednje Bosne sa Sandžakom i Kosovom i opstanka na liniji duž Drine. Istočna Bosna, shvata se kao „najosetljivija zona balkanske geopolitike“, što je ujedno bio i razlog da „srpske snage najviše pažnje posvete ovoj oblasti“. Davutoglu opominje da bi strateško prepuštanje ove oblasti Srbima moglo da ima duboke posledice po stabilnost čitavog Balkana. Treći uslov odnosi se na Brčko i njegov značaj u povezivanju istočne i zapadne Bosne, dok se kao četvrti uslov navodi „postavljanje veze između srednje Bosne i Bihaća na čvrste temelje“, sa ciljem sprečavanja eventualne izolacije ove oblasti u budućnosti.

⁴² Ahmet Davutoglu je politikolog, univerzitetski profesor međunarodnih odnosa i bivši ministar inostranih poslova. Od 1990. do 1995. godine bio je zaposlen na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Kuala Lumpuru.

⁴³ Knjiga je prvi put objavljena 2001. godine. Prevedena je na srpski jezik, u izdanju Službenog glasnika.

⁴⁴ O ontološkim osobinama Balkana pogledati studiju Marije Todorove „Imaginarni Balkan“.

⁴⁵ O simboličkom značaju Balkana za Tursku pogledati Darko Tanasković, *Neosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

⁴⁶ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str. 293.

⁴⁷ Ibid, str. 273.

⁴⁸ Ibid, str. 277.

Davutoglu se zalaže za aktivnu i dinamičnu diplomatiju prema zemljama Balkana,⁴⁹ uz insistiranje na istorijskom nasleđu⁵⁰ (dubini) i naklonosti Bošnjaka i Albanaca koji ujedno predstavljaju oslonac u strateškom nastupanju Turske prema ovom regionu.

Politički aspekti uticaja Turske u BiH

Nakon integracije većine država Balkanskog poluostrva u evroatlanski prostor, kao otvoreno pitanje ostala je sudbina pre svega Bosne i Hercegovine, koja je opterećena brojnim unutrašnjim protivrečnostima. Spor tempo rešavanja nagomilanih problema, složena struktura političkog sistema ove države i duboka kriza u kojoj se EU nalazi uticali su na smanjenje interesovanja za pitanja njenog daljeg proširenja, čiji bi predmet bila i BiH. U korak sa smanjenjem interesovanja EU mogu se posmatrati novi zahtevi za uspostavljanjem trećeg entiteta u BiH, koji su ovaj put naišli na širu podršku EU⁵¹, a čiji bi cilj bio „ograđivanje hrvatskog prostora u BiH“.

Prostor stvoren delimičnim i kontrolisanim povlačenjem EU i SAD iz BiH nastojala je da zauzme Turska, u skladu sa svojom neoosmanskom doktrinom. Dva suprostavljena stanovišta tumače jačanje uticaja Turske u BiH (i na Balkanu) – prvo koje se temelji na tezi da su SAD u određenom stepenu planski prepustile ovaj prostor Turskoj⁵², dok drugo zastupa tezu da se Turska „otrgla kontroli“ iskoristivši pritom povoljan momenat za obuhvatnije pozicioniranje na ovom prostoru.

Osnovne odlike spoljne politike Turske prema BiH (u većoj ili manjoj meri i prema Balkanu) određene su pre svega neoosmanskim konceptom kao idejnim i strategijskim okvirom, pragmatizmom kao načinom postizanja ciljeva, osećajem za momenat i sve češćom upotrebom meke moći.

Interes za jačanje političkog uticaja u BiH, Turska vidi pre svega u geopolitičkom značaju koji ova država zauzima, što je razmatrano u prethodnom poglavlju. Važno je istaći da bošnjački faktor pored albanskog predstavlja jedan od oslonaca u nastupanju Turske na Balkan. Simbolički

⁴⁹ Ibid, str 295.

⁵⁰ Ibid, str. 293-4.

⁵¹ Dragan Đukanović, „Obris nastanka trećeg (hrvatskog) entiteta u Bosni i Hercegovini: stavovi lokalnih aktera, SAD i EU“, *Nacionalni interes*, 2015/1, str. 127-150.

⁵² Navedeno stanovište zastupaju Darko Tanasković i Nenad Kecmanović, po kome je SAD odabrala Tursku zbog njene „imperijalne diplomatije“, „teritorijalne koncentracije muslimana naklonjenih Turskoj“ i težnje da se Turskoj ustupi navedeni prostor kao vrstu odšete zbog stopiranje procesa evropskih integracije. Namerni neuspeh butmirskog procesa poslužiće kao osnov za davanje prostora Turskoj (Videti u Nenad Kecmanović, *Turska i Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/112367/>, pristupljeno 31.5.2017). Tanasković navodi da se SAD okreću drugim prioritetima, ograničeno prepuštajući prostor Balkana Turskom uticaju. (Videti u njegovoj knjizi *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, str. 86).

značaj prilikom pozicioniranja u BiH, ali i na čitavom Balkanu, zahteva posebnu studiju.⁵³

Jačanju političkog uticaja Turske u BiH značajno potpomažu unutrašnji faktori:

- 1) zajednička istorija, kultura, religija, odn. činoci „istorijske dubine“;
- 2) bošnjački doživljaj Turske kao matice i zaštitnice;

3) proturska orijentacija većine bošnjačkih političkih lidera (kao i biračkog tela) u BiH. Jedina relevantna politička partija koja se protivi bliskom približavanju i saradnji sa Turskom je Stranka za bolju budućnost, na čijem čelu se nalazi Fahrudin Radončić. U svojim izjavama on ističe da su „Bošnjaci evropski narod, a ne turski privezak“.⁵⁴ Turska ima izuzetno visok uticaj na bošnjačke političke partije, postavljajući se često kao tutor i posrednik u njihovim međusobnim sporovima. Poziv na sastanak iz 2009. godine od strane Erdogana, bošnjačkim liderima (Lagumdžija, Tihić i Silajdžić), sa ciljem ustanovljavanja svebošnjačke koalicije, jedna je od činjenica koja govori u prilog ovoj tezi.⁵⁵

4) postojanje zajedničkih interesa, koji se uslovno mogu svesti na težnju ka unitarizaciji BiH i ograničavanju uticaja Srba i Hrvata;

5) rasprostranjeno uverenje o značajnoj ulozi i pomoći Turske u proteklom ratu.⁵⁶

Glavni strategijski cilj Turske u BiH jeste unitarizacija BiH, koja bi dovela do preovladavanja bošnjačkog faktora naspram srpskog i hrvatskog. U okviru ovog cilja Turska u velikoj meri može da računa na pomoć SAD i EU, koji su već uveliko aktivni na polju stvaranja „funkcionalne BiH“.

Najveći protivnik unitarizaciji jeste entitet Republika Srpska, čije rukovodstvo ne samo da ne dopušta dalji prenos nadležnosti na centralni nivo, već i izražava zahteve za povratak onih nadležnosti koji su zagarantovane Dejtonskim mirovnim sporazumom. Sve otvorenije protivljenje bošnjačkih težnji za dominacijom izražavaju i predstavnici hrvatskog naroda u BiH.

Oblasti gde je moguć sukob interesa sa zapadnim partnerima, jesu područja Mostara i Neuma. Pregovori o rešavanja statusa Mostara, vođeni

⁵³ Težnja ka kvantifikaciji interesa i moći, potiskuje simbolički značaj određenih prostora, čije se proučavanje neopravdano zapostavlja.

⁵⁴ Nezavisne, Almedin Šišić, *Fahrudin Radončić: Bošnjaci su evropski narod, a ne turski privjesak*, internet, <http://www.nezavisne.com/novosti/intervju/Fahrudin-Radoncic-Bosnjaci-su-evropski-narod-a-ne-turski-privjesak/420997>, pristupljeno 3.6.2017.

⁵⁵ Politika, Davor Kovačević, *Svebošnjačka politika po meri Turske*, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/116967/>, pristupljeno 2.6.2017.

⁵⁶ U manjinskom delu javnog mnjenja bosanskih muslimana mogu se čuti zamerke na nedovoljnu podršku Turske tom proteklog rata, ali i tokom perioda nakon Berlinskog konresa. Videti Omer Karabeg, *Šta je Turska Bošnjacima*, Internet, <https://www.slobodna-evropa.org/a/most-sta-je-turska-bosnjacima/27905069.html>, pristupljeno 5.6.2017.

su u više navrata između bošnjačkih i hrvatskih lidera, pri čemu su predlagana brojna rešenja, ali pitanje ovog grada do danas nije rešeno. Davutoglu ističe sudbinski značaj Mostara za političku i administrativnu sudbinu BiH, navodeći da: „prepuštanje Mostara Hrvatima značilo bi takođe predavanje žile kucavice muslimansko – hrvatske federacije u ruke Hrvatima“, dok sa druge strane „sukob koji bi se odigrao duž ove linije mogao bi dovesti najpre do pucanja bošnjačko – hrvatske federacije, a zatim i do potpunog raspada Bosne i Hercegovine kao države“.⁵⁷

Poseban značaj u neoosmanskoj koncepciji zbog izlaza na more ima Neum, čemu svedoči i uplovljavanje turskih ratnih brodova „Mehmed paša Sokolović“ i „Hasan paša“ u ovaj grad jula 2014. godine.⁵⁸ Važno je podsetiti na izreku Olivera Kromvela da je ratni brod najbolji ambasador u nekoj državi.⁵⁹

Turska podrška bošnjačkim zahtevima bila je nedvosmisleno i agresivno izražavana u većini političkih situacija u kojima nije mogao da se uspostavi konsenzus između tri naroda, što se videlo u slučaju podrške zatvaranju supervizije o Brčkom,⁶⁰ prilikom rešavanja spora oko izbora u Srebrenici,⁶¹ zatim kroz jasnu podršku članstvu BiH u NATO.⁶²

Turska je na diplomatskom planu predstavila ideju o uspostavljanju dva trilateralna okvira, u koja bi bila uključena BiH i Turska plus Srbija odn. Hrvatska. Prvi trilateralni okvir sa Srbijom ostvario je određene rezultate u vidu donošenja Rezolucije o Srebrenici i potpisivanja Istanbulske deklaracije.⁶³ Na štetne posledice trilaterale po srpske nacionalne interese ukazivali su rukovodioci iz Republike Srpske.⁶⁴ Učešće Srbije u ovom mehanizmu zamrznuto je 2013. godine zbog izjava Redžepa Tajipa Erdogana.⁶⁵ Turska je najavljivala i osnivanje BALPE⁶⁶, odn. balkanskog

⁵⁷ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str. 285.

⁵⁸ Politika, Miroslav Lazanski, *Turci u Neumu*, internet, 2014, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/299021/>, pristupljeno 4.6.2017.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Politika, Dušanka Stanišić, *Turska podrška bošnjačkim liderima*, internet, 2012, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/218861/>, pristupljeno 4.6.2017.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Navedeni rezultati predstavljali su neuporedivo veći uspeh za Tursku stranu.

⁶⁴ Na opasnost od navedenog projekta ukazivao je Darko Tanasković u „Protivrečnosti neoosmanizma kao praktične politike“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 23-4.

⁶⁵ *AlJazeera Balkans*, *Nikolić zamrznuo članstvo u trilaterali*, internet, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nikolic-zamrznuo-clanstvo-u-trilaterali>, pristupljeno 4.6.2017. Trilaterala funkcioniše danas samo u ekonomskom formatu.

⁶⁶ Predlog je samoinicijativno podneo narodni poslanik AKP Rifat Sait, videti u Politika, *Tanasković: BALPA je neoosmanistički projekat*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/201750>, pristupljeno 4.6.2017.

parlamenta sa sedištem u Izmiru. Ovu inicijativu mnogi su videli kao sredstvo u rukama neoosmanske doktrine, koja bi za cilj imala povećanje političkog uticaja i prisustva Turske na Balkanu.⁶⁷

Međutim od 2012. godine, visoki zvaničnici Turske počinju da daju neodmerene i opasne izjave, što u značajnoj meri pokazuje nesposobnost prikrivanja neoosmanskih namera u dužem vremenskom periodu. Izjave turskih funkcionera usmerene ka političkim procesima u BiH, kreću se u rasponu od protekcionističkih i neprijateljskih, do onih u kojim se insistira na prijateljstvu, suživotu i držanju po strani. Posle svake neodmerene izjave najviših funkcionera Turske, slede demanti i „pojašnjenja“ od strane ambasadora ili nižih funkcionera u MSP Turske. Puno negodovanja izazvala je izjava Erdogana iz jula 2012. godine, u kojoj navodi da mu je Alija Izetbegović rekao: „ostavljam ti Bosnu u amanet. Bosna je zaostavština Osmanlija“, na šta je Erdogan odogovorio da će Turska učiniti „sve što je u njenoj moći“ da bi u BiH uspostavio sigurnost i blagostanje.⁶⁸ Usledila su negodovanja od strane srpskih⁶⁹ i hrvatskih⁷⁰ političkih partija.

Erdogan je 2012. godine izjavio da je Bosna zapravo jedna od 81 turske provincije, te da je njegova obaveza da brine o sudbini BiH.⁷¹ Javnosti je malo poznat događaj iz 1998. godine, koji je prinudio Erdogana da napusti funkciju gradonačelnika Istanbula.⁷² Naime, on je recitovao „Vojničku molitvu“⁷³, koja ima problematične stihove, a napisana je u vreme balkanskih ratova.⁷⁴ Sa druge strane Davutoglu je kao ministar spoljnih poslova izjavio da Srbi ne bi imali istoriju da nije osmanskih arhiva⁷⁵ Svakako najupečatljiviju izjavu, koja na najdirektniji način svedoči o neoosmanskim ciljevima Turske dao je Davutoglu: „Turska se prvi put i konačno vratila na zemlje koje su nekad bile osmanske“, a da je pritom „ispoštovala sve granice i nikog nije

⁶⁷ Darko Tanasković vidi ovaj projekat kao neoosmanski.

⁶⁸ Politika, *Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/225656/Region/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet>, pristupljeno 4.6.2017.

⁶⁹ Ibid. Tadašnji predsednik Narodne skupštine RS i potpredsednik SNSD-a Igor Radojičić ocenio je da izjave poput ove, „ne pomažu“ ni BiH ni Turskoj, dok je tadašnji lider SDS-a Bosić izjavio da „Turska nema šta da traži u BiH“.

⁷⁰ Dragan Čović lider HDZ-a BiH, izjavio je da „ako je Alija Izetbegović toliko moćan da može ostaviti u amanet bilo što, bilo kome, ja bih rekao aferim“. Videti u: Dušanka Stanišić, *Bosna nije nasledna begovina*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/225755/>, pristupljeno 3.6.2017.

⁷¹ Politika, Jelena Cerovina, *Povratak Turske na Balkan*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/230207/>, pristupljeno 3.6.2017.

⁷² Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 32.

⁷³ Pesmu je napisao jedan od utemeljivača panturkizma Zija Gekalp, isto.

⁷⁴ „Minareti su naši bajoneti, a kupole naši šlemovi, džamije naše kasarne, a vernici naši vojnici. Ova božija vojska čeka moju veru. Alah je najveći“, Ibid.

⁷⁵ Ibid.

nazvala neprijateljem“.⁷⁶ „Mi ćemo ponovo povezati Sarajevo i Damask, Erzurum s Batumom. Za vas su to možda različite zemlje, ali Jemen i Skoplje su pre 110 godina bili u istoj državi“.⁷⁷

Ekonomski aspekt turskog uticaja u BiH

Kapital kao jedna od najvažnijih kategorija političke stvarnosti ima svoje unutrašnje zakone po kojim funkcioniše. Politički uticaji na investicije mogu da se vrše u većoj ili manjoj meri u zavisnosti od odnosa političke i ekonomske sfere. Slučaj turskog kapitala pokazuje da su dominantniji ekonomski kriterijumi ulaganja (BDP države, prosečna mesečna zarada, itd.), iako politički aspekti investiranja sve više dobijaju na značaju (značaj države u koju se investira u okviru neosmanske strategije, interesovanje za strateške oblasti investiranja).

Strane direktne investicije (SDI) Turske⁷⁸ počele su da rastu od 2007. godine, kada su iznosile 12,210 milijardi američkih dolara, do 2011. godine kada su iznosile 27,681 milijardi američkih dolara.⁷⁹ Struktura SDI iz 2011. godine pokazuje da turski kapital najviše investira u EU (53%), zatim region Kavkaza (22%), dok je region Balkana zastupljen sa svega 3,15% ukupnih investicija Turske.⁸⁰ Vidljiv je novi trend od 2005. godine kada je udeo investicija u Rumuniju (65%) i Bugarsku (21%) činio gotovo 90% ukupnih ulaganja u Balkan, do 2011. godini kada je najveća stopa investicija zabeležena u BiH (36%), Rumuniji sa (32%), Bugarskoj sa (9%).⁸¹ Turski planovi predviđaju da do 2020. godine godišnja ulaganja u države JIE sa 3,4 milijarde dolara (2016) porastu na 8,8 milijardi dolara.⁸²

Nivo investicija Turske u države Balkana, naročito u BiH, ne odgovara izjavama najviših državnih funkcionera Turske. Vidljiv je jaz između projekcija koje se najavljuju u izjavama visokih funkcionera Turske i stvarnosti koja ih u velikoj meri ne potkrepljuje. Turska je od nastanka BiH do 2016. godine uložila 11,6 milijardi maraka, što je tek 2,3% ukupnih stranih ulaganja u ovu državu, na osnovu čega je Turska svrstana kao 9. najveći

⁷⁶ Milan Mišić, *Meka sila Osmanlija*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/315767/>, pristupljeno 5.6.2017.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Podaci o SDI značajno se razlikuju od metodologije i institucije koja ih vodi.

⁷⁹ Istvan Egresi, Fatih Kara, "Foreign Policy Influences on Outward Direct Investment: The case of Turkey", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2015.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² N1, *Turska ulaganja u BiH nisu proporcionalna izjavama ljubavi*, internet, dostupno na: <http://ba.n1info.com/a92881/Vijesti/Vijesti/Kolika-su-turska-ulaganja-u-BiH.html>, pristupljeno 5.6.2017.

investitor⁸³ Sporazum o slobodnoj trgovini između BiH i Turske primenjuje se od 2003. godine.⁸⁴

Poseban značaj u oblasti investiranja Turske ima TIKA⁸⁵, odnosno Turska agencija za razvoj, koja je u BiH preko 700 projekata uložila oko 150 miliona evra do 2015. godine.⁸⁶ Kao najznačajnije oblasti investiranja TIKA navode se: projekti u poljoprivredi⁸⁷, obrazovanju i kulturi⁸⁸ (obnova mosta u Višegradu⁸⁹), ulaganja u zdravstvo.⁹⁰ Oblasiti investiranja ove agencije jasno se podudaraju sa oblastima od posebnog značaja za neoosmansku strategiju, u koje spadaju pre svih istočna Bosna, sa posebnim akcentom na opštine Srebrenicu i Goražde, kao i oblast oko Doboja.⁹¹ Turske investicije u BiH, ograničene su u najvećem meri na oblast FBiH, dok se u Republici Srpskoj na njih gleda sa oprezom, upravo zbog političke dimenzije ovih ulaganja.

Najznačajnije investicije Turske koje nadilaze 1600 zaposlenih ostvarene su u FBiH: kupovina 49% BiH Airlines-a 2008. godine, Norton iz Maglaja (proizvodnja papira), Soda Lukavac (proizvodnja stakla), Turska Zirat banka

⁸³ Buka, *Strateške investicije na Balkanu*, internet, dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/41927/strateske-investicije-na-balkanu-rusi-prodiru-u-bih-arapi-i-kinezi-u-srbiju-turci-na-kosovo-i-u-makedoniju>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁴ VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, internet, dostupno na: <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁵ TIKA je osnovana 1992. godine, u okviru MSP Turske, sa ciljem pomoći novim državama Centralne Azije. Od 1999. godine ona funkcioniše u sastavu kabineta premijera Turske. Od 2002. godine počinje porast njene vidljivosti i aktivnosti. Danas ima aktivnosti u preko 150 država sveta.

⁸⁶ Slobodna Evropa, Dženana Halimović, *Turske investicije u BiH: Između ekonomije i politike*, internet, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kome-u-bih-smetaju-turske-investicije/27027234.html>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁷ Ulaganja su koncentrisana na oblast istočne Bosne, Bratunac, Zvornik, Milići, Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Han Pijesak, sa posebnim akcentom na Srebrenicu; Videti na sajtu <http://www.tika.gov.tr>.

⁸⁸ Otvaranje biblioteke Fethi Gemuhluoğlu u Zenici jedan je od značajnijih projekata, internet, dostupno na: http://www.tika.gov.tr/en/news/the_fethi_gemuhluoglu_library_was_opened_by_deputy_prime_minister_bulent_arinc_in_bosnia_herzegovina-9022.

⁸⁹ Obnovu mosta Mehmed paše Sokolovića iz 16. veka, finansirala je TIKA, u iznosu od 5 miliona evra, internet, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-mehmed-pase/28345526.html>.

⁹⁰ Rekonstrukcija bolnice u Doboju značajniji je projekat u ovom oblasti, internet, dostupno na: http://www.tika.gov.tr/en/news/neurology_center_of_doboj_hospital_is_renovated_in_bosnia_and_herzegovina-8756.

⁹¹ Doboj je postao deo Zajednice turskih opština početkom 2015. godine, što je prouzrokovalo niz protesta u gradu, videti u Nezavisne novine, *Doboj ne odustaje od zajednice turskih opština*, internet, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Doboj-ne-odustaje-od-Zajednice-opstina-turskog-svijeta/322478>, pristupljeno 5.6.2017.

Bosne, preko koje je Vlada Turske od 2012-15. godine odobrila preko 150 miliona evra kredita BiH.⁹²

Najznačajnije oblasti turskih investiranja u BiH su: bankarstvo, avioindustrija, drvna industrija, poljoprivreda⁹³, uz interesovanje za oblasti turizma, rudarstva i infrastrukture.⁹⁴ Investiranje i zainteresovanost Turske za strateške privredne oblasti, pokazuje postojanje dugoročnog cilja čvrstog pozicioniranja u ekonomski sistem BiH.

Poseban aspekt odnosa između dve države predstavljaju brojni forumi, sastanci, sajmovi kao i organizacije koji za cilj imaju unapređenje ekonomskih odnosa.

Jedna od značajnih fondacija je BIGMEV, osnovana 2010. godine u Istanbulu s ciljem razvoja ekonomskih, kulturoloških i naučnih odnosa između BiH i Turske.⁹⁵

Spoljnotrgovinska razmena između BiH i Turske raste posmatrano od 2011. godine kada je iznosila oko 570 miliona km, do 2016. godine kada je povećana na gotovo jednu milijardu km.⁹⁶ Odnos uvoza i izvoza u 2011. bio je dosta nepovoljniji po BiH, pa je pokrivenost uvoza izvozom bila oko 39%, da bi 2016 godine dostigla 66%.⁹⁷ U izvozu BiH u Tursku najvećim delom učestvuju: masnoće i ulja biljnog i životinjskog porekla (31%⁹⁸), žitarice (12,5%⁹⁹), meso (12,5%¹⁰⁰), dok su gvožđe i čelik 2011. godine činili gotovo jednu polovinu izvoza BiH u Tursku.¹⁰¹

Ekonomski uticaj Turske u BiH kontinuirano raste, uz činjenicu da je u velikoj meri ograničen na FBiH i da po svojim odlikama ne dostiže nivo koji je obećan u različitim projekcijama i izjavama. Težnja ka osvajanju strateških privrednih grana¹⁰² (infrastruktura, rudarstvo, itd), geografska i politička¹⁰³

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid., deo izjave Redžepa Tajipa Erdogana.

⁹⁴ Izjava turskog ambasadora u BiH, Ibid.

⁹⁵ Kao ciljevi se navode: povećanje nivoa turskih investicija u BiH, obima trgovinske razmene između dve države, stvaranje održivih veza između poslovnih krugova, unapređenje odnosa bh. dijasporu sa domovinom i davanje doprinosa u razvoju BiH, internet, dostupno na zvaničnom sajtu <http://www.bigmev.org/?lang=bs>.

⁹⁶ Podaci sa sajta spoljnotrgovinske komore BiH, internet, dostupno na: http://komorabih.ba/vanjskotrgovinska-razmjena/?drzava=Turska&godina=2017&po_drzavi=PRIKA%C5%BDI.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid, 2016. godina. Procenti se odnose na novčani iznos a ne količinu.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Isto. Pitanje slobodnog izvoza mesa u Tursku, bilo je tema brojnih razgovora koji su vođeni i na najvišem nivou između predstavnika dve države.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Fadi Hakura smatra da je ovladavanje ključnim strateškim sektorima na Balkanu, sredstvo za ostvarenje dominacije Turske nad ovim prostorom, videti u Lavdim Hamidi i

dimenzija ulaganja argumenti su u prilog tezi o neophodnosti postojanja skepticizma i opreza ka da je reč o njima.

Kulturni aspekt turskog prisustva u BiH u kontekstu neoosmanske doktrine

Kulturna dimenzija neoosmanizma, nepravedno je zapostavljena u odnosu na njene (spoljno)političke elemente. U „Strategijskog dubini“, Davutoglu određuje pored geografske i pojam istorijske dubine. Ovaj koncept se zasniva na bogatstvu i rasprostranjenosti kulturnog nasleđa i tekovina Osmanskog carstva, koje treba aktivno da posluži kao sredstvo ostvarivanja ili povećanja uticaja Turske na određenom prostoru. Ono obuhvata celokupnu kulturnu baštinu koja uključuje verske, obrazovne, infrastrukturne i druge objekte nastale u periodu vladavine Osmanskog carstva. Oživljavanje navedenog nasleđa prati proces istorijske revizije, kroz predstavljanje Osmanskog carstva kao višenacionalne, višereligijske, nekolonijalne¹⁰⁴, razvijene države.¹⁰⁵

O značaju navedene baštine u neoosmanskoj doktrini najuverljivije svedoči citat: „svaka srušena džamija, gubitak svake islamske ustanove, u kulturnom smislu svaki uništeni činilac osmanske tradicije na Balkanu predstavlja po jedan kamen temeljac iščupan iz prekograničnog uticaja Turske u ovoj oblasti“.¹⁰⁶ Davutoglu smatra da u prethodnom periodu „nije uložena dovoljna napor da činilci osmanske baštine nastave da postoje u kulturnom i političkom smislu“.¹⁰⁷ Negativne posledice uništavanja osmanske kulture, vidljive su naročito u Bugarskoj i Grčkoj, što za negativnu posledicu u ima „potpunu asimilaciju“.¹⁰⁸ Obnova kulturnog nasleđa Turske, kroz izgradnju verskih, obrazovnih i drugih kulturnih objekata, u sadejstvu sa aktivnostima koje bi se u njima odvijale, omogućila bi oživljavanje osmanskog nasleđa i stvaranje elite koja bi predstavljala oslonac turskog povratka na Balkan.

Pored obnove materijalnih aspekata osmanske kulture, Turska posvećuje pažnju i aktivnostima koje bi se u njima odvijale. Brojni projekti na ovom

Aleksandra Stanković, *Ankara u šopingu po Balkanu*, internet, 2011, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/164611>, pristupljeno 5.6.2017.

¹⁰³ O političkoj dimenziji ulaganja videti u Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op. cit.

¹⁰⁴ Davutoglu u „Strategijskoj dubini“ insistira na dihotomiji kolonijalni Zapad naspram multietničkog Osmanskog carstva.

¹⁰⁵ Osmansko carstvo se predstavlja kao „imperija uporediva s Habsburškom monarhijom ili predrevolucionarnom Francuskom i Rusijom.“ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str.8.

¹⁰⁶ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str.75.

¹⁰⁷ Ibid., str 75.

¹⁰⁸ Ibid., str. 75.

polju ostvaruju se pre svega posredstvom Dijaneta i islamskih verskih zajednica u njegovom sastavu. Posebnu pažnju treba posvetiti džematima¹⁰⁹, koji su po svom ekonomskom, organizacionom i kadrovskom kapacitetu jači od gotovo svih islamskih zajednica.¹¹⁰

Najuticajniji džemat u okviru hanefitske pravne škole jeste „Hizmet“¹¹¹ Fetulaha Gjulena, ali i džemati „Sulejmandžije“, koji ima studentske domove u 86 država sveta i džemat „Semerkand“ koji ima 11 miliona članova.¹¹² Mreža „Hizmet“ razvijena je u BiH, kroz sistem pretškolskih, ustanova, osnovnih i srednjih škola i univerziteta. Pretpostavlja se da je prisutna u BiH od 1997. godine, kroz obrazovnu instituciju „Bosna Sema“¹¹³, u čijem okviru postoji 15 ustanova u gradovima Sarajevo, Bihać, Zenica, Tuzla, Mostar.¹¹⁴ Pored obrazovnih u ovu mrežu uključena su i turistička agencija „Fidan Tour“ i „Novo vrijeme“ novine koje su od skoro prestale da izlaze u štampanom izdanju.¹¹⁵ Ove novine 2015. godine, objavljivale su nekoliko tekstova mesečno o Gulenu i njegovom pokretu.¹¹⁶ Delatnost ove mreže u BiH (i na Balkanu) značajno doprinosi neoosmanskim ciljevima, uprkos neprijateljstvu između Erdogana i Gulena, nekada bliskih saveznika.¹¹⁷

Aktivnosti obnove kulturnog nasleđa Osmanskog carstva, posebno su bile izražene u BiH. Projekti obnove sprovode se preko Dijaneta¹¹⁸.

¹⁰⁹ Džemati nisu zvanična islamska zajednica, niti deo Dijaneta, ali deluju po nekoj harmoniji sa Dijanetom kao državnim verskom upravom.

¹¹⁰ Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske - Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 58.

¹¹¹ Džemat ima 10 miliona ljudi u strukturi, kapital od 25 milijardi dolara, sistem obrazovanja koji obuhvata preko hiljadu škola, koje deluju u više od stotinu država. Banka Asja koja spada u 400 najvećih u svetu deo je ovog sistema, kao i turski list Zaman i njegova verzija ne engleskom Tudejs zaman. Televizija Samanjolu, jedna od vodećih u Turskoj, koja ujedno plasira konzervativni program, takođe je deo ovog konglomerata.

¹¹² Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske - Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 58.

¹¹³ Iako su iz ove institucije u jeku progona Gulena negirali povezanost sa njim, na njegovoj fejsbuk stranici mogao se videti deo o radu i uspehu ove institucije. Videti u Faktor, *Gulenov utjecaj u BiH*, internet, dostupno na: <http://www.faktor.ba/vijest/stav-gulenov-utjecaj-u-bih-u-bosnu-smo-dosli-je-to-trazio-fethullah-gulen-209877>, pristupljeno 5.6.2017.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Sukob između njih eskalirao je nakon propalog pokušaja puča u Turskoj, nakon čega je Erdogan okrivio Gulena da je pripremao i sprovodio aktivnosti usmerene ka njegovom obaranju sa vlasti.

¹¹⁸ Islamska zajednica Turske, zvanično se naziva „predsedništvo za verska pitanja i poslove“. Ova verska institucija predstavlja muslimane na čitavom prostoru koje je Osmansko carstvo dosegalo. Videti: Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske - Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 56-62.

Najznačajniji projekti na Balkanu su: izgradnja najveće džamije na Balkanu u Tirani,¹¹⁹ obnova „Velike džamije“ u Bitolju¹²⁰, završena obnova banjalučke „Ferhadije“¹²¹. Samo na prostoru BiH, Turska je finansirala izgradnju i obnovu više verskih objekata.¹²²

Pored projekata obnove, važno je istaći i nematerijalne oblike osmanskog kulturnog nasleđa poput jezika, muzike, ishrane, ali i svojevrsnog tipa emocionalnosti, koji potvrđuju svog postojanja ima u visokim rejtinzima turskih TV serija, poput „Veličanstvenog stoleća“ poznatije kao Sulejman Veličanstveni. Turska izuzetno oprezno i temeljno pristupa sprovođenju koncepta meke moći, čemu svedoče svojstva sadržaja koji se plasiraju i poruke koje oni nose.¹²³ Ovim aktivnostima bave je ozbiljni timovi, koji pažljivo analiziraju sve aspekte važne za uspešno plasiranje ovih sadržaja.¹²⁴

Pored ovih aspekata, između dve države ostvaruje se kulturna aktivnost kroz održavanje brojnih sajmova knjiga, nedelja filmova, folklorne nastupe, obostrana učešća na festivalima.¹²⁵ Svoju popularnost turski filmovi dokazuju brojnim nagradama na Sarajevskom filmskom festivalu.¹²⁶

Stepen turskog kulturnog uticaja BiH jačaće u narednom periodu, posebno na planu obnove osmanske materijalne baštine. Sa druge strane vidljiviji rezultati dejstva meke moći biće ograničeni percepcijom i doživljajem osmanskog elementa koji se kod Hrvata, a naročito Srba doživljava kao osvajački i neprijateljski. Pokušaj nametanja revizije istorijske uloge Osmanskog carstva na prostoru Balkana ali i novih diskursa (pre svega o krivici i genocidu), biće onemogućeni institucionalnim okvirima.¹²⁷

¹¹⁹ Džamija bi imala 4 minareta, biblioteku, salu za konferencije, a mogla bi da primi 4500 vernika. Videti u: Vojislav Lalić, *Turska „minaret“ diplomatija na Balkanu*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/324586/>; pristupljeno 5.6.2017. Pojedini autori ovo vide kao reakciju na sve češće prelaske Albanaca u katoličanstvo.

¹²⁰ Džamija je iz 16. veka, kada je Osmansko carstvo bilo na vrhuncu moći. Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ O kulturnoj politici Turske, videti: Jovana Šaljić, „Kulturna politika Turske – obnova veličanstvenog stoleća“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 46-55.

¹²⁴ Predavanje „Neosmanizam i kultura“, Darko Tanasković.

¹²⁵ VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, internet, dostupno na: <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ministar prosvete i kulture RS, Dane Malešević nedavno je najavio da se o „genocidu u Srebrenici“ i „opsadi Sarajeva“ neće učiti u školama u Republici Srpskoj, videti u: *Nezavisne novine, Malešević: O genocidu u Srebrenici se neće učiti u RS*, internet, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Malesevic-O-genocidu-u-Srebrenici-se-nece-uciti-u-RS/429052>, pristupljeno 5.6.2017.

Zaključak

Perspektive jačanja turskog uticaja na prostoru BiH, zavisice u velikoj meri od unutrašnjih činilaca u Turskoj, koja je opterećena nerešenim pitanjima nacionalnih manjina i imanentnom političkom nestabilnošću. Sa druge strane protivurečnosti doktrine neoosmanizma, visoko postavljeni ciljevi i široko polje uticaja kome se teži uticaće negativno na buduće projekcije uticaja.

Sa stanovišta srpskog nacionalnog interesa važno je razmotriti alternative turskoj politici u BiH, olicene u Iranu i Saudijskog Arabiji, čiji je uticaj uočljiv naročito od početka građanskog rata u BiH. Značaj Iranske revolucije i njenih rezultata vidljiv je još u „Islamskoj deklaraciji“ Alije Izetbegovića. Sa druge strane Saudijska Arabija je uticaj ostvarila kroz finansiranje radikalnih terorističkih grupa poput „El mudžahedin“, čiji su članovi posle rata u pretežno ostali u BiH uz tendenciju kupovine zemljišta i naseljavanja novog arapskog stanovništva. Dominacija ovih struja u BiH, za posledicu bi imala izazivanje trajne nestabilnosti prouzrokovane sveobuhvatnom radikalizacijom i islamizacijom društvene i političke sfere.

Sa druge strane Turska se naročito tokom građanskog rata u Siriji pokazala kao finansijer, pokrovitelj i zaštitnik brojnih terorističkih grupa, insistirajući pre svega na pragmatičnom pristupu u nastojanju da ostvari zacrtane ciljeve.

Bibliografija

- Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014;
- Đurković, Miša i Raković, Aleksandar, „Uvod – postaje li Turska regionalna sila?“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Zilkić, Adem, „Islamska zajednica Turske – Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.
- Istvan Egresi, Fatih Kara, „Foreign Policy Influences on Outward Direct Investment: The case of“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2015.
- Milošević, Zoran, „Turska potraga za `donatorom` energije – o energetske saradnji Rusije i Turske“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Nikolić, Goran, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Tanasković, Darko, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni Glasnik, Beograd, 2010;

Tanasković, Darko, „Protivrečnosti neosmanizma kao praktične politike“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;

Šaljić, Jovana, „Kulturna politika Turske – obnova veličanstvenog stoleća“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;

Izvori sa Interneta:

AlJazeera Balkans, *Nikolić zamrznuo članstvo u trilateralu*, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nikolic-zamrznuo-clanstvo-u-trilaterali>, pristupljeno 4.6.2017.

Buka, *Strateške investicije na Balkanu*, <http://www.6yka.com/novost/41927/strateske-investicije-na-balkanu-rusi-prodiru-u-bih-arapi-i-kinezi-u-srbiju-turci-na-kosovo-i-u-makedoniju>, pristupljeno 5.6.2017;

VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Turska podrška bošnjačkim liderima*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/218861/>, pristupljeno 4.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/225656/Region/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet>, pristupljeno 4.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Bosna nije nasledna begovina*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/225755/>, pristupljeno 3.6.2017;

Jevtić, Miroljub, *Kosovo je Turska, Turska je Kosovo*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/275125>, pristupljeno 3.6.2017;

Karabeg, Omer, *Šta je Turska Bošnjacima*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-sta-je-turska-bosnjacima/27905069.html>, pristupljeno 5.6.2017;

Kovačević, Davor, *Svebošnjačka politika po meri Turske*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/116967/>, pristupljeno 2.6.2017;

Kecmanović, Nenad, *Turska i Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/112367/>, pristupljeno 31.5.2017.

Lazanski, Miroslav, *Turci u Neumu*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/299021/>, pristupljeno 4.6.2017.

Lalić, Vojislav, *Turska „minaret“ diplomatija na Balkanu*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/324586/>; pristupljeno 5.6.2017;

Mišić, Milan, *Meka sila Osmanlija*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/315767/>, pristupljeno 5.6.2017;

N1, *Turska ulaganja u BiH nisu proporcionalna izjavama ljubavi*, <http://ba.n1info.com/a92881/Vijesti/Vijesti/Kolika-su-turska-ulaganja-u-BiH.html>, pristupljeno 5.6.2017;

- Nezavisne novine, *Doboj ne odustaje od zajednice srpskih opština*, <http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Doboj-ne-odustaje-od-Zajednice-opstina-turskog-svijeta/322478>, pristupljeno 5.6.2017;
- Nezavisne novine, *Malešević: O genocidu u Srebrenici se neće učiti u RS*, <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Malesevic-O-genocidu-u-Srebrenici-se-nece-uciti-u-RS/429052>, pristupljeno 5.6.2017.
- Politika, *Tanasković: BALPA je neoosmanistički projekat*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/201750>, pristupljeno 4.6.2017.
- Spoljnotrgovinska komora BiH, http://komorabih.ba/vanjskotrgovinska-razmjena/?drzava=Turska&godina1=2017&po_drzavi=PRIKA%C5%BDI.
- Tanasković, Darko, *Predavanje: Definicija i pojam neoosmanizma*, <https://www.youtube.com/watch?v=QW4kRQn3vVc>, pristupljeno 31.5.2017.
- Tanjug, *Turska od maja neće biti dužna MME*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=84672,4/6/2017>;
- Tanjug, *Provi put u istoriji Turska preuzela predsjedavanje G20*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=128877,4/6/2017>;
- Faktor, *Gulenov utjecaj u BiH*, <http://www.faktor.ba/vijest/stav-gulenov-utjecaj-u-bih-u-bosnu-smo-dosli-je-je-to-trazio-fethullah-gulen-209877>, pristupljeno 5.6.2017;
- Halimović, Dženana, *Turske investicije u BiH: Između ekonomije i politike*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kome-u-bih-smetaju-turske-investicije/27027234.html>, pristupljeno 5.6.2017;
- Hamidi, Lavdim i Stanković, Aleksandra, *Ankara u šoping u po Balkanu*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/164611>, pristupljeno 5.6.2017;
- Cerovina, Jelena, *Povratak Turske na Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/230207/>, pristupljeno 3.6.2017;
- Šišić, Almedin, *Fahrudin Radončić: Bošnjaci su evropski narod, a ne turski privjesak*, <http://www.nezavisne.com/novosti/intervju/Fahrudin-Radoncic-Bosnjaci-su-evropski-narod-a-ne-turski-privjesak/420997>, pristupljeno 3.6.2017.
- CIA, *The world Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017;
<http://www.tika.gov.tr>;

POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL ASPECTS OF TURKEY'S PRESENCE IN BIH SINCE 2003

ABSTRACT

Continuous strengthening of Turkey along with the changed global circumstances caused by the end of the Cold War has created the possibility of determining a comprehensive and relatively independent state strategies, embodied in the concept of neo-Ottomanism. The region of the Balkans has a great significance in this strategy, with a special emphasis on the geopolitical space of Bosnia and Herzegovina.

Since the coming to power of the AKP, led by Recep Tayyip Erdogan, new impulses are visible in the direction of strengthening the political, economic, security and cultural aspects of the Turkish presence in BiH. The implementation of the concept of neo-Ottomanism in the territory of BiH is largely directed at protecting the interests of the Muslim factor, and often against the interests of the other two nations. Political influence is the most dominant part of the Turkish presence, while economic and cultural are marked by some strengthening.

On the other hand, since the beginning of the civil war (1992-1995), the impact on the Muslim factor, but also the entire territory of BiH, apart from Turkey, has Iran and Saudi Arabia, which are seeking to strengthen their own influence and geopolitical strategies in this area.

Key words: Turkey, neo-Ottomanism, Bosnia and Herzegovina.